

УДК 812.132.5:17.025.4

ВІДТВОРЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Гумений В.В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

В даній статті було досліджено проблеми адекватності перекладу художнього тексту. Виявлено специфіку перекладу художніх творів. Також було розкрито термін «контрастивна лінгвістика». Було досліджено поняття «одиниці перекладу» та його практичного застосування. Було досліджено проблему авторського бачення картини світу під час перекладу.

Ключові слова: мова, особистість, переклад, лінгвістика, текст, інтерпретація.

Постановка проблеми. У зв'язку з проблемою тотожності оригінального і перекладного текстів в сучасній теорії і практиці перекладу, оперують різними базовими поняттями, такими як адекватність і еквівалентність, до сих пір не існує чітко сформульованого критерію їх розмежування.

Основні проблеми, які виділяються в зв'язку з перекладацькою діяльністю, можна класифікувати відповідно до їх співвідношення з тим або іншим мовним рівнем. До ряду граматичних і лексико-граматичних проблем перекладу слід віднести, наприклад, питання про відмінності в синтаксичному ладі мови оригіналу і мови перекладу. Що стосується лексичних проблем перекладу, то основне завдання перекладу – об'єктивна передача змісту. Це завдання може бути виконано тільки в тому випадку, якщо перекладач проводить доцільний відбір лексичних одиниць зі складу мови перекладу, необхідних для вірного тлумачення першотвору. Складність вирішення цього завдання обумовлюється складною природою лексичних одиниць, їх багатозначністю і семантичним багатством. Завдання перекладача полягає в тому, щоб знайти потрібну лексичну одиницю, яка б відповідала одиниці мови оригіналу, тобто мала б те ж значення, те ж стилістичне забарвлення і викликала б у перекладача відповідні асоціації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі перекладу встановлюються певні відносини між двома текстами на різних мовах (оригіналом і перекладом). Зіставляючи такі тексти, можна розкрити внутрішній механізм перекладу, виявити еквівалентні одиниці, а також виявити зміни форми і змісту, що відбуваються при заміні одиниці оригіналу еквівалентною одиницею тексту перекладу [1, с. 514–515]. Для того щоб текст перекладу з максимумом можливо повнотою передавав всю інформативність, укладену в оригінальному тексті, при суворому дотриманні норм мови оригіналу при перекладі застосовуються якісні перетворення – перекладацькі трансформації: заміни, перестановки, опущення, додавання і т. д.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. При створенні адекватного перекладу важливим є сприйняття своєрідності картин світу двох мов. Зокрема, це стосується культурно маркованої лексики: оскільки перекладач завжди виступає в ролі «ретранслятора» мови і культури, то від його мовної та культурної компетенції залежать точність і ефективність комунікації.

Говорячи про адекватність перекладу художнього тексту, необхідно враховувати, що в його рамках взаємодіють один з одним такі феномени, як «мовна особистість» і «мовна картина світу». Цей зв'язок виражається в тому, що мовна картина світу відображається у вигляді індивідуальної та творчої репрезентації.

Постановка завдання. Незважаючи на відносну молодість, контрастивна лінгвістика довела свою самостійність і корисність, які обумовлені тим, що без зіставлення мов, що лежить в основі контрастивного вчення, неможливе вивчення різносистемних мов, а значить воно настільки ж стародавнє, як і саме вивчення мови. Порівняльне дослідження двох мов мало місце вже в далекому минулому (лексичні зіставлення шумерського і аккадського в Вавилонії, хетського і інших мов хеттськими перекладачами, санскриту з ведійською і т. д.) Як бачимо, наука про зіставлення мов виникла в глибоку давнину, проте будь-яких методів зіставлення мов тоді не було. Та й самого поняття «метод зіставлення мов» в науці довго не існувало.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безсумнівно, будь-яка мова писалася на тлі порівняння, свідомого чи несвідомого, з іншою мовою. Так, європейські вчені епохи Відродження – перші варіанти сучасних мов – створювалися фактично в порівнянні з аналогічними працями грецькою або латинською мовами. Першим лінгвістичним напрямом, який взяв процес зіставлення за наукову основу, стало порівняльно-історичне мовознавство, що зародилося на початку XIX століття і пов'язане з іменами Ф. Боппа, Я. Грімма, Р. Раска, А. Х. Востокова, Й. Добровського і ін. Основною метою порівняльно-історичного мовознавства є унаочнення мовних станів окремих груп споріднених мов світу, їх подальшого розвитку та членування на самостійні мови, а також побудова порівняльно-історичних описів (граматик і словників) мов, що входять в ту чи іншу генетичну спільність. Велику роль відіграє при цьому вибір основи для порівняння [4, с. 31]. Як правило, це мова з найдавнішими писемними традиціями. Порівняльно-історична методика лінгвістичних досліджень широко використовує і прийоми інших методів – типологічного та квантитативного, ймовірного, філологічного та методу моделювання.

Ранніми джерелами контрастивної лінгвістики можна вважати роботи по типологічному порівнянню неспоріднених мов, що проводилися в зв'язку з завданнями типологічної (морфологічної) класифікації. Типологічні дослідження

носять теоретичний характер і мають на меті встановлення за тими чи іншими ознаками загальних типів мов світу. Як відзначається в Лінгвістичному енциклопедичному словнику, це джерело певною мірою відчувається в контрастивній лінгвістики і понині. Лінгвістична типологія зародилася в рамках порівняльно-історичного мовознавства в першій половині XIX століття і була пов'язана з іменами А. Шлегеля, А. Шлейхера, В. фон Гумбольдта. Так, наприклад, Ф. Шлегель зіставив санскрит з грецькою, латинською, а також з тюркськими мовами, в результаті чого вчений дійшов висновку про існування двох типів мов: флективних і аффлективних [5, с. 45]. Першим властиві багатство, міцність і довговічність, а другим – бідність, убогість і штучність.

А. Шлейхер і В. Гумбольдт незалежно один від одного виявили три типи мов: ізолюючі (кореневі) флектуючі (флективні) і аглютинуючі (аглютинативні). Причому були виділені дві тенденції розвитку граматичної будови: синтетична і аналітична [6, с. 28-30]. Становлення порівняльного мовознавства ледь було б можливим без наукових досліджень В. фон Гумбольдта.

Надзвичайно важливою для контрастивної лінгвістики й донині є ствердження про те, що в будь-якій мові відбивається певний світогляд, що відбиває духовні якості народу – його носія. Мова знаходиться між людиною і зовнішнім світом і малює погляди кожної картини зовнішнього світу, відповідно до зафіксованого в мові особливого світогляду [2, с. 111]. Вивчення іншої мови призводить до зміни світогляду. Дані роздуми лягли в основу вчення Гумбольдта про внутрішню форму мови, яке описує особливості національного світорозуміння.

Деякі зарубіжні дослідники давно відстоюють тезу про те, що теорія художнього перекладу відокремилася від порівняльного літературознавства, відзначаючи при цьому, що теорія перекладу зародилася і в своїй первісній фазі розвивалася як емпіричний порівняльний метод на ґрунті традиційної літературної компаративістики. На думку відомого фахівця в галузі художнього перекладу А. Поповича, теорія художнього перекладу заснована на перетині наступних чотирьох дисциплін: порівняльної лінгвістики, порівняльної стилістики, теорії літературної компаративістики та теорії літератури [8, с. 55].

Дуже важко переоцінити роль літературознавства в розвитку теорії і практики художнього перекладу. На думку Д. Комісарова, художнім перекладом називається вид перекладацької діяльності, основна мета якого полягає в створенні на мові перекладу твору, здатного надавати художньо-естетичний вплив на мову перекладу. З урахуванням даного визначення можна стверджувати, що в разі формальної проблеми передачі окремої мовної одиниці оригіналу може бути передана її естетична функція в системі цілого і на основі цього цілого, причому вираз цієї функції при перекладі постійно вимагає зміни форми мовної одиниці, що є її носієм (наприклад, вибору іншої граматичної категорії, слова з іншим предметно-логічним значенням) і т. д.

В цілому, характерними особливостями художнього перекладу можна вважати прояв в кожному випадку індивідуальної манери пись-

менника, зумовленої його світоглядом, впливом естетики епохи і літературної школи, різноманітність як лексичних, так і граматичних засобів мови в їх різних співвідношеннях один з одним.

Для того щоб виділити і проаналізувати основні особливості художнього перекладу, необхідно зупинитися на виявленні тих специфічних властивостей, які притаманні художній літературі в цілому. До таких належать: 1) образність художнього твору; 2) смислова насиченість літературного твору, яка полягає в здатності письменника сказати більше, ніж говорить прямий сенс слів в їх сукупності; 3) національно-культурна забарвлення змісту і форми художнього твору; 4) тісний зв'язок між тією епохою, в яку автор створював свій твір, і відображеними ним образами; 5) індивідуальний стиль письменника.

Можливість або неможливість тієї чи іншої форми вираження змісту, нормативність або ненормативність форми, її ситуативна доречність або недоречність можуть бути інтерпретовані за допомогою системи мови, мовної норми. На відміну від системи мови, мовна норма виражається в конкретно реалізованих, реально функціонуючих мовних формах. Порушення норми мови можуть не відбиватися на сприйнятті смислової сторони повідомлення, але створюється враження неправильності мови, в той час як помилки в сфері системи мови найчастіше тягнуть за собою спотворення сенсу або роблять текст взагалі незрозумілим. Іноді переклад не містить ні системних, ні нормативних помилок, але справляє дуже дивне враження. Такий текст не відповідає вимогам, які властиві нормі мови.

Такі феномени, як «мовна особистість» і «мовна картина світу» взаємодіють і взаємообслуговують один одного в рамках художнього тексту. Цей зв'язок виражається в тому, що мовна картина світу відображається у вигляді індивідуальної та творчої репрезентації. Характер такої картини світу залежить від мети автора, мовної системи і біографії письменника, тому структурування завершеної мовної картини світу можливо лише на основі встановлення ієрархії смислів і цінностей для окремої мовної та біографічної особистості.

Проблема авторського бачення картини світу повинна вирішуватися з урахуванням трьох аспектів: 1. Найважливіші художні ідеї і поняття в їх мовній реалізації. Цей аспект має на увазі виявлення: а) мотивів; б) градації мотивів; в) ключових слів; г) семантичних полів естетично дієвих слів; д) співвіднесеності з філософськими і літературно естетичними шуканнями епохи. 2. «Образ мови» твору, який виражається за допомогою: а) кольороопису письменника; б) ставлення автора до «системи характерних для нього тропів в співвідношенні з тими пластами лексики, які долучаються до образного контексту» (побутова лексика, порівняння, епітети і т. д.). 3. Емоційний тон розповіді, який має на увазі характеристику оціночного компонента авторської картини світу [3, с. 54-56].

Таким чином, специфіка перекладу художніх творів полягає не тільки в множинності лексичних та граматичних елементів, що підлягають передачі і вимагають функціональної відповідності в іншій мові. Все це скоріше кількісні (пов'язані

з еквівалентністю перекладу) показники складності проблеми. Якщо ж говорити про якісну сторону перекладу, пов'язану з його адекватністю, то необхідно враховувати той факт, що художня література є мистецтво, яке визначається як мислення образами, а створення образів в художній літературі неможливе без мови.

Очевидно, що образи засновані на різних мовних категоріях. Останнє обумовлює складність понять змісту і форми в їх відношенні до перекладу художньої літератури. Очевидно, що поняття змісту в художній літературі є набагато складнішим, ніж в науковій літературі або в діловому документі. Воно охоплює не тільки матеріально-логічну та ідейно-пізнавальну сторону висловлювання, але і його емоційну насиченість, його здатність впливати як на розум, так і на почуття реципієнта. Цим визначається складність пошуку функціональних відповідностей при перекладі в тих випадках, коли внаслідок певних мовних умов неможливо відтворити одночасно і смислову функцію, і дійсне значення одиниці перекладу.

Питання про одиницю перекладу досі залишається дискусійним в перекладацькій практиці, оскільки часто відбувається підміна уявлень про характер одиниць перекладу: замість мовних одиниць, які, власне, і підлягають перекладу, перекладач механічно підставляє мовні одиниці, в той час як в різних мовах мовний склад тієї чи іншої мовної одиниці може не збігатися.

Поняття «одиниця перекладу» слід вважати умовним, суб'єктивним, так як її основою може служити не тільки слово, але і будь-яка мовна одиниця: від фонем до надфазової єдності. Головною умовою правильності визначення тієї чи іншої вихідної одиниці, що підлягає перекладу, є виявлення її текстової функції. Неадекватність послівного перекладу обумовлена саме неправильною оцінкою текстових функцій мовних одиниць: потрапляючи в ту чи іншу мовну ситуацію, слово як одиниця мови виявляється пов'язаним системними відносинами з іншими словами даного тексту або висловлювання, тобто потрапляє

в ситуативну залежність або ряд залежностей від умов тексту. Ці залежності складають ієрархію контекстів, від мінімального (сусіднє слово) до максимального (всього тексту або надтекстових зв'язків).

Якщо розглядати переклад як процес, маючи на увазі перекладацьку діяльність, розділення тексту на одиниці перекладу можна вважати першим етапом роботи перекладача. Наступний етап полягає у трансформуванні вихідного тексту. На даному етапі особливо важливим є питання про те, чим мотивовано використання перекладацьких трансформацій [7, с. 362]. Те, що перекладач використовує трансформацію, зовсім не означає, що він завжди чітко віддає собі звіт в тому, з якою метою він це робить, багато перетворень він здійснює інтуїтивно, однак будь-яка трансформація чимось обумовлена.

Висновки з даного дослідження. Мовна особистість, зокрема мовна особистість автора художнього тексту, безпосередньо пов'язана з мовною картиною світу, яка проявляється в текстах, що створюються особистістю і виявляють собою результат взаємодії системи цінностей людини з його життєвими цілями, мотивами та установками. Такі категорії культури (концепти), як простір, час, доля, право, багатство, праця, совість, смерть, свобода, воля і т. д. відображають специфіку існуючої системи цінностей і задають зразки соціальної поведінки і сприйняття світу.

Важливо також, що художній текст – це цілісний, неподільний феномен. У своєму творі автор, по суті, створює образи «реальних», «живих» людей і відтворює ситуації реального, живого спілкування, в якому беруть участь автор і реципієнт. Хоча художній текст імітує дійсність, закони породження і сприйняття реального тексту зберігаються; відмінність полягає лише в ступенях обробки тексту. Саме ця «обробка» до певної міри доводить те, що художній текст являє собою матеріал для дослідження мовної особистості, оскільки остання – це відображення не повсякденності, але інтелектуальної особистості людини.

Список літератури:

1. Баролев К.К., Семицький Т.Р., Навашина М.Л. Лінгвістичний енциклопедичний словник. – Г.: Край, 2007. – 520 с.
2. Веритей А.О. Мовна залежність перекладу від оригіналу. – О., 2008. – С. 111-112.
3. Гайченко Л.К. Невиришене у перекладацькій практиці – К.: Астра, 2012. – 54-59 с.
4. Зоріш Д.А. Подорож до художнього слова / Д.А. Зоріш // М., 2010. – № 14 (40). – С. 30-35.
5. Колтушева С.Г. Контрастивна лінгвістика у сучасній мові. Київ, 2009. – С. 45.
6. Корбань В.М. Міжкультурна комунікація. – С., 2011. – С. 28-33.
7. Логовицький К.О. Відтворення сакрального та мирського у творах масової літератури. Фенікс, 2002. – С. 360-364.
8. Попович А.В. Контрастивність та перекладознавство: співвідношення в науці // Маркус. – Сек. Філологічні науки. – 2014. – Вип. 7. – С. 54-56.

Гуменый В.В.

Черноморский национальный университет имени Петра Могилы

ВОССОЗДАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ПРИ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Аннотация

В данной статье были исследованы проблемы адекватности перевода художественного текста. Выявлена специфика перевода художественных произведений. Также было раскрыто термин «контрастивная лингвистика». Было исследовано понятие «единицы перевода», а также его практического применения. Было исследовано проблему авторского видения картины мира при переводе.

Ключевые слова: язык, личность, перевод, лингвистика, текст, интерпретация.

Humenyi V.V.

Petro Mohyla Black Sea State University

RECONSTRUCTION OF LINGUISTIC WORLD-IMAGE AT THE TRANSLATION OF BELLES-LETTRES TEXTS

Summary

In this article were investigated problems of the translation adequacy of the belles-lettres texts. Also were revealed the specifics of the translation of belles-lettres texts. Here was disclosed the term «contrastive linguistics». Here was explored the notion of «translation unit» as well as its practical application. Also were investigated a problem of the author's vision of the world-image during the translation.

Keywords: language, personality, translation, linguistics, text, interpretation.